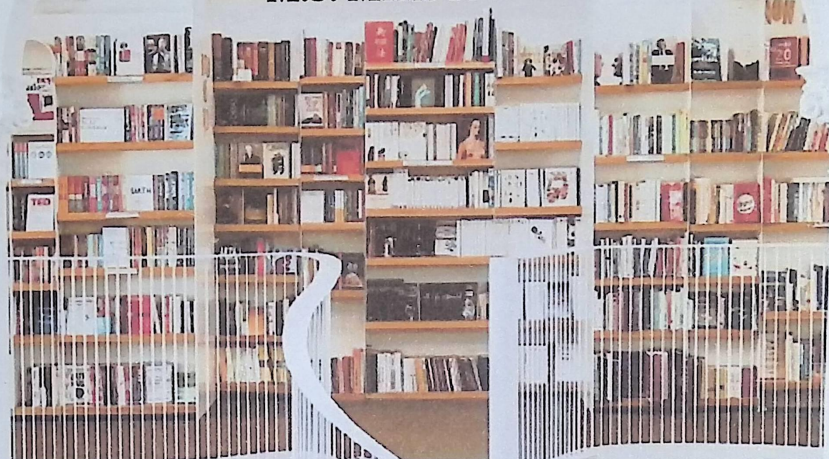

026.2
81
V-13

A.A. UBAYDULLAYEV
M.S. MIRSOATOVA

O'ZBEK DIALEKTOLOGIYASI

Uzb.2
81
V-13

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA VAZIRLIGI

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

A.A.UBAYDULLAYEV, M.S.MIRSOATOVA

O'ZBEK DIALEKTOLOGIYASI

O'QUV QO'LLANMA

(Seminar mashg'ulotlar uchun materiallar)

Toshkent
"Ma'rifat"
2023

UO‘K: 811.512.133'28(075.8)

KBK: 81.2O'zb-67

U 13

Ubaydullayev A.A., Mirsoatova M.S. O‘zbek dialektologiyasi.

O‘quv qo‘llanma. –T.: “Ma‘rifat”, 2023. 164 bet.

“O‘zbek dialektologiyasi” (seminar mashg‘ulotlar uchun materiallar) nomli ushbu o‘quv qo‘llanma oliy o‘quv yurtlari 5120100-Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) ta‘lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun mo‘ljallangan.

Ushbu o‘quv qo‘llanma Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti professor-o‘qituvchilari tomonidan tayyorlanib, 5120100-Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) ta‘lim yo‘nalishining DTS hamda “O‘zbek dialektologiyasi” fani dasturi asosida ishlab chiqildi.

O‘quv qo‘llanmada “O‘zbek dialektologiyasi” fanining o‘quv va ishchi dasturidagi mavzular bo‘yicha tashkil etiladigan seminar mashg‘ulotlarda bajariladigan topshiriqlar tizimi tavsiya etildi.

O‘quv qo‘llanma Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti kengashida muhokama etilib, nashrga tavsiya etilgan.

UO‘K: 811.512.133'28(075.8)

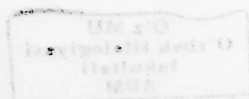
KBK: 81.2O'zb-67

U 13

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti Kengashining 2023-yil 31-maydagi 10-sonli qaroqiga asosan nashrga ruxsat berilgan. Ro‘yxatga olish raqami 94.

ISBN: 978-9910-9692-3-2

© “Ma‘rifat” nashriyoti, Toshkent, 2023 y.

SO‘ZBOSHI

“O‘zbek dialektologiyasi” fani Oliy o‘quv yurtlarining universitet va pedagogika institutlari filologiya fakulteti bakalavriat bo‘limlarida namunaviy o‘quv dasturi asosida o‘qitilishi rejalashtirilgan. Universitetning 60230100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) ta’lim yo‘nalishining ikkinchi kurs, I semestrda kredit model tizimi asosida o‘quv dasturiga binoan o‘qitiladi. Ushbu o‘quv qo‘llanmaga mazkur kurslarda o‘tkaziladigan o‘zbek dialektologiyasi fanidan mashg‘ulotlar mavzusi va mashg‘ulot ishlanmalari matni saralab olingan, zarur darslik, o‘quv qo‘llanma va ilmiy adabiyotlar jamlanib oxirida ko‘rsatilgan.

Ma’lumki, ilgari o‘rta maktab o‘quvchilari va oily o‘quv yurti talabalari uchun va mustaqil o‘rganuvchilarga mo‘ljallangan V.V.Reshetov, Sh.Shoabdurahmonov. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978; Rajabov N. O‘zbek shevashunosligi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996; To‘ychiboyev B., Hasanov B. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004; Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: TDP, 2011, 2013; Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. – T.: “Navro‘z”, 2016; Ashurboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. –Toshkent, Nodirabegim, 2021; Enazarov T., Karimjonova V. va boshqalar. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2012; Q.Olloyorov. Areal lingvistika fanini o‘qitish asoslari (o‘quv-uslubiy qo‘llanma) - Toshkent, “Adabiyot uchqunlari”, 2020; D.Nasriyeva. Areal lingvistika: lingvistik xarita va atlaslar (Toshkent, “Adast poligraf”, 2021) kabi darslik o‘quv-uslubiy qo‘llanma va monografiyalar

mutaxassislar tomonidan dastur asosida tayyorlanib, bir necha bor nashr etilgan.

Mazkur ish O'zbek dialektologiyasi fanidan seminar mashg'ulotlar uchun mo'ljallangan mashg'ulotlarda foydalanish mumkin bo'lgan o'quv qo'llanma hisoblanadi.

"O'zbek dialektologiyasi" fanidan o'quv rejasiga muvofiq talabalarning mustaqil ishlashlarini tashkil etish, ularni ijodiy fikrlashga o'rgatish, og'zaki va yozma nutqini o'stirish hamda ilmiy izlanish olib borish ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida ajratilgan barcha o'quv soatlari seminar mashg'ulotlari o'tish uchun rejalashtirilgan.

"O'zbek dialektologiyasi" fanidan tashkil etiladigan seminar mashg'uloti darslarida talabalarning mashg'ulot davomida egallagan nazariy bilimlarini mustahkamlash va yanada chuqurlashtirish hamda ko'nikma hosil qilish maqsadida o'tilayotgan mavzular bo'yicha mustaqil tarzda tahlillar, tajribalar olib borish masalasiga jiddiy e'tibor qaratiladi. Shu maqsadda o'qitishning eng ilg'or usullaridan foydalanib ilmiy-nazariy tafakkurni shakllantirishga yo'naltirilgan holda tashkil etish ko'zda tutiladi.

"O'zbek dialektologiyasi" fanidan olib boriladigan seminar mashg'ulotlari avvalo, talabalarning o'qituvchi hamkorligi va nazoratida olib boriladigan o'quv-tadqiqot faoliyatini amalga oshirishga qaratilgan mashg'ulot shaklidir. Dars mashg'uloti davomida bajariladigan ishlarning o'qituvchi nazorati ostida amalga oshirilishi mavzuga oid ilmiy xulosalarning talabalar tomonidan chuqur o'zlashtirilishiga yaqindan yordam beradi. Seminar

tovushlarning yozuvda ifodalanishi va ularning ko'rinishlari, faktik misollarni qiyoslash asosida umumiy xulosa chiqarish, turli jadvallar bilan ishlash, shevaga xos so'zlarni dialektologik izohli lug'at yordamida aniqlash, har bir so'zning ma'nosini izohlash, shevaga xos so'zlarning talaffuzi va imlosini uzohlash, matnni lingvistik tahlil qilish, shevaga xos matnlar ustida ishlash, ilmiy va uslubiy manbalar ustida ishlash va ularga munosabat bildirish, ilmiy sharhlar yozish, joriy imlodan transkripsiyaga va transkripsiyadan joriy imloga tabdil qilish, har bir matndagishevaga oid so'zlar lug'ati ustida ishlash, mavzuga oid testsavollari kabi turli topshiriqlar ishlab chiqilgan. Mashg'ulot davomida o'qituvchi ulardan ma'qulini (talabalarning bilim darajasi, mavzuni o'zlashtirishiga qarab, belgilangan vaqt va ajratilgan soatga qarab) ixtiyoriy tanlab, o'quv mashg'ulotini tashkil etishi mumkin. Shuningdek, "O'zbek dialektologiyasi" fani bo'yicha nashr qilingan (Reshetov V.V., Shoabdurahmonov Sh. O'zbek dialektologiyasi; Rajabov N. O'zbek shevashunosligi; B.To'ychiboyev, B.Hasanov. O'zbek dialektologiyasi; Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi kabi) darslik va o'quv qo'llanmalardan olingan matnlar berilib, ayrim topshiriqlar va badiiy asarlardan olingan matnlar ustida ishlash ham tavsiya etilgan.

O'quv qo'llanma shu fanni to'liq qamrab olgan bo'lib, fandan seminar mashg'ulotlarni o'tishda foydalanishni ko'zda tutadi.

Ushbu o'quv qo'llanma Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Jurnalistika fakulteti "O'zbek tilshunosligi" kafedrası dotsenti, f.f.nomzodi A.A.Ubaydullayev va f.f.nomzodi, dotsent v.b. M.S.Mirsoatovalar tomonidan tayyorlangan bo'lib, Mirzo

Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Jurnalistika fakulteti "O'zbek tilshunosligi" kafedrasida dotsenti A.Ubaydullayev tomonidan tuzilgan "O'zbek dialektologiyasi" fani namunaviy o'quv dasturi (28.08.2018 yil № 1-son qarori bilan tasdiqlangan) asosida ishlab chiqilgan hamda 60230100 – Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavrlarning tayyorgarlik darajasi va zaruriy bilimlar mazmuniga qo'yiladigan talablarga muvofiqlashtirilgan.

Mazkur o'quv qo'llanmani tuzishda fanni o'qitishda shu kunga qadar erishilgan ilmiy va uslubiy natijalar hamda so'nggi nazariy xulosalar ham e'tiborga olingan.

O'quv qo'llanma oily o'quv yurtlari 60230100 – Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga "O'zbek dialektologiyasi" fanini o'rgatish bo'yicha tashkil etiladigan mashg'ulotlarni o'tishda asosiy manba vazifasini o'taydi.

1-seminar mashg'uloti

Transkripsiya. Shevaga oid matnlarni transkripsiyada yozish va o'qish.

Mavzu yuzasidan quyidagi nazorat savollariga javob bering:

1. Transkripsiya deganda nimani tushunasiz?
2. Diakritik belgi nima?
3. Transkripsiyaning qanday turlari bor?
4. Transliteratsiya deb nimaga ataladi?
5. Fonetik transkripsiyaning ahamiyati nimada?
6. Fonologik transkripsiyaning vazifasi nimadan iborat?
7. Transkripsiyaning tuzilishi haqida gapirib bering.
8. Unli tovushlarni ifodalash uchun qanday transkripsion belgilar qabul qilingan?
9. Old qator unlilarini ifodalashda qaysi belgilar qo'llanadi?
10. Orqa qator unlilarini ifodalashda qaysi belgilardan foydalaniladi?
11. O'zbek tilidagi undosh tovushlar transkripsiyada qanday ifodalanadi?
12. Yangi va an'anaviy transkripsiyada unlilarning berilishida qanday farq mavjud?
13. Undoshlarning transkripsiyasidagi o'xshashlik va farq nimada ko'rinadi?
14. Shevalar qanday tamoyillar asosida tasnif qilinadi?
15. Y.D.Polivanov o'zbek shevalari tasnifida qaysi tamoyilga asoslangan?
16. A.K.Borovkovning o'zbek shevalari tasnifini izohlab bering.
17. G'.O.Yunus qaysi lahjalarni belgilaydi?
18. K.K.Yudaxin o'zbek shevalari tasnifining necha variantini yaratgan?
19. V.V.Reshetov tasnifining asosiy xususiyati nimada?
20. O'zbek shevalarini dastlab qaysi olim tasnif qilishga musharraf bo'lgan?

Mavzuga oid quyidagi asosiy tushunchalarning izohini

yozing:

Tayanch tushuncha	Izoh
<i>Transkripsiya</i>	
<i>Transliteratsiya</i>	
<i>Transkripsion belgi</i>	
<i>Fonetik transkripsiya</i>	
<i>Fonematik transkripsiya</i>	
<i>Velyarizatsiya</i>	
<i>Palatalizatsiya</i>	
<i>Indifferent</i>	
<i>Diakritik belgi</i>	
<i>Dialektolog</i>	
<i>Shevalarni tasnif qilish</i>	
<i>Metisatsiya</i>	
<i>Gibridizatsiya</i>	
<i>Lingvistik klaster</i>	

Topshiriq: Guruhlarga bo'lingan holda quyidagi jadvallarni to'ldiring.

Unlilar uchun transkripsion belgilar:

t/r	Unlilar	Transkripsiyasi

Undoshlar uchun transkripsion belgilar:

t/r	Undoshlar	Transkripsiyasi

Topshiriq: o'z shevangizga oid so'zlardan 15 ta misol keltiring
va quyidagi jadvalni to'ldiring.

t/r	Shevaga oid so'zlar (transkripsiyada)	Adabiy tilda
1		
2		
3		
4		
5		

Topshiriq: berilgan matnni o'qing, unli va undoshlarning
ifodalanishini hamda mazmunini izohlang.

Qipchoq lahjasi Qulota qishlog'i shevasi

Айт-айт Керым, қалқа айт, айт, айтқан қалар.
Чудьраған тылыңды қатқа салар.
Бул дуйида "ойнаған, күлген қалар.
Ардақлаған джаныңны ақыр алар.

"Өлән қайдан чыгады сөз бомаса,
Кым джетәләп джүрөдъ көз бомаса,
Адамзатт бекәнен көмәрәкән,
Сарт тоқыған сарала бөз бомаса.

Арғмактың баласы харьмайды,
Дәръ дьйды джүрәккә сарьмайды,
Джахшга айтқан сөзың дасмайды,
Джаманга айтқан сөзың парьмайды.

Бештъ бешкә қоссаңнар "ом болады< ун бұлады,
"Он тоқлының терьсы том болады,<түн бұлады.
Джыгтты алған йаръ джақшы бөса,
Бър муратка джеткәнъ шо(л) болады.

Topshiriq:berilgan matndan shevaga oid so'zlarni toping va ma'nosini tushuntiring.

QOCHOQ

("Ufq" trilogiyasidan parcha)

...Baxtiyor odam hammani o'ziga o'xshatadi. Ikromjon hozir shunday kay□ yatda edi. Yor-birolarlari oldida yuzi yorug' bo'ldi. Vatan uchun qilgan xizmatlari oliy mukofot bilan taqdirlandi.

U bu mukofotni o'z qishlog'ida, birga mehnat qilgan, birga ter to'kkan jo'ralari oldida ko'krigiga taqdi. Hozir uning ko'ziga boshqalar ham xuddi shunday baxtiyor, shunday shod tuyulardi. Hali majlisda qandaydir yaramas bir bola to'g'risida gap bo'ldi. U yaramas bola armiyadan qochgan. Qishlog'ini, ota-onasini xijolatga qo'ygan. Negadir Ikromjon bunga uncha parvo qilmadi. Bu gaplarning unga mutlaqo aloqasi yo'q. U taqdirlangan, zoye ketmagan mehnatlarining gashti bilan mast edi.

Klubdan chiqqan kishilar to'da-to'da bo'lib simyog'och tagida gaplashib turishibdi. Xotin-xalaj allaqachon tarqab ketgan. Tog'a harbiy komissarlikdan kelgan leytenant bilan pachag'i chiqqan qora "Emka" mashinasi oldida nimanidir shivir-shivir gaplashib turibdi.

Ikromjon ularning gapiga xalal bermaslik uchun yonlaridan tez o'tib ketdi. U hozir samovarga kirib bitta choy ichmoqchi. Klub ichi dim bo'lib ketganidan terlab, chanqagan edi. Sholcha yozilmagan yaydoq so'rida choy ichib o'tirganlar oldidan o'tib ichkariga kirayotgan edi, g'alati bir gap eshitib to'xtadi. Deraza tarafga qarab o'tirgan yigit nimadir deyapti. Ikromjon tarafga qarab o'tirgan keksaroq kishi unga yuz-ko'zi bilan qandaydir ishora qildi. Yigit uning ishorasiga tushunmadi, gapini davom ettiraverdi:

– ...Dunyoning ishlari qiziq ekan-da, lekiniga Tog'a malades, aytmadi. Aytganda Ikrom po'st tashlavorardi. Bitta-yu bitta bolasi qochoq bo'lib o'tirsa-ya. Voy, mening bolam shunaqa qilsa, shartta kallasini uzib tashlardim...

Yigit gapini to'xtatmaganidan diqqati oshib ketgan hamsuhbati jahl bilan:

– Ey, qo'ysang-chi, qanaqa befahm odamsan, – deb o'rnidan turib ketdi.

Shundagina yigit o'girilib orqasiga qaradi-da, Ikromjonni ko'rib qizarib ketdi, juda katta gunoh qilib qo'rganini bilib boshini egib o'tiraverdi.

Ikromjon garang bo'lib qolgan edi. Yelkasida og'ir yuk bordek, mashaqqat bilan uning oldiga keldi.

– Nima deding? Ayt, aytaver!

Yigit gap topolmay uning yuziga qarab angraygancha turaverdi.

– Senga aytyapman, – dedi Ikromjon baqirib. – Ayt, nima deding, ayt!

Ikromjon uning yoqasidan bo'g'ib oldi. Birpasda ular ning atroqni odam o'radi. Bu mojaro ustiga yetib kelgan Tog'a yigit ning tirsagidan tortib Ikromjonning qo'lidan bo'shatdi-da, uni koyidi.

Ikromjon javdirab Tog'aga qaradi:

– Rostmi, Rayim... bu qanaqa gap?

Tog'a unga juda ham bosiq javob qildi:

– Rost gap, do'stim, rost gap.

Birpasda Ikromjonning qaddi bukildi-qoldi. Tog'a atrofni o'raganlarga jahl bilan qaradi. Uning bu qarashidan nima demoqchiligini anglagan kishilar sekin-sekin tarqab ketishdi. Birgina Ummatali Ikromjonning yelkasidan omonat ushlab turardi.

Tog'a Ummataliga qaradi.

– Siz borib kampirni suyuntiring, Ummatali.

Ummatali ikkilanib turdi-da, og'ir-og'ir qadam bosib nari ketdi.

– Bo'ldi, oshnam, – dedi Tog'a titroq tovushda. – Shunaqa bo'lishini bilganimdan aytmagan edim-da. Qandoq qilasan, chidaysan, chidaysan-da, og'ayni!.. – Tog'a shundan boshqa gap topolmadi.

Topshiriq. Matnda qo'llangan transkripsion belgilar haqida fikr bildiring.

Bekobod Eski ovul qishlog'i shevasi

Нәммә джәгдә алатан қыяр джыт. У эрибустан чышыр кетә джолдан шәричәгә қлар джүрә башлады. Джол джәгәсидә пахта ағылгон едә. У бардан пахтазарга қарар буылды. Нәр бәр түр пахта хути оғ'ан ыкытәр салат берәджатқандай едә. Бараджатыр узақта келәрилгон чһң-тозанди көрәр қлады. Бу чһң тозан о'ган қарар келәберәдә, қараса бәр машын тола қызлар келәджатыр. Олар авазларынын барыча ашыла әйтәр келәдә. О машын өтәр кеткәнчә қларп тырды. Кәй йәна кетә башлады. Опын әлбә аш Qoshqar. Некән ортақлар бәзилләшәр Шайыр дердә. Шайыр дөгәнчәһәм бар. О һәр заман - һәр заманда шерәм джәзәр тырадә. Qoshqar кеч бәqqанда үйгә джәтәр алдә, үйгә кәтәр апасы әркәган ағатан изгана джәр дәтәр джәтәр қлды. О джәдә чһрчәг'н едә. Бугул о қлңча джол джүрдә, ахы.

Test savollari

1. **“Dialekt”** soʻzi qaysi tildan olingan va uning lugʻaviy maʼnosi nima?

- A) Fors tilidan olingan bo‘lib, “sheva” ma’nosini bildiradi
B) Lotin tilidan olingan bo‘lib, “lahja” ma’nosini bildiradi
C) Arab tilidan olingan bo‘lib, “ovoz” degan ma’noni bildiradi
D) Yunon tilidan olingan bo‘lib, “sheva” ma’nosini bildiradi

2.Turkiy tillarning eng qadimgi lahja va shevalarini o'rganishda qaysi asar dastlabki manba sanaladi?

- A) "Devonu lug'atit turk"
B) "Qissai Rabg'uziy"
C) "Qutadg'u bilig"
D) "Mahbulbul qulub"

3. **“Transkripsiya”** soʻzi qaysi tildan olingan va uning maʼnosi nima?

- A) Fors tilidan olingan bo‘lib, “sheva” ma’nosini bildiradi

B) Lotin tilidan olingan boʻlib, “qayta yozish” maʼnosini bildiradi

C) Arab tilidan olingan boʻlib, “yozuv” degan maʼnoni bildiradi

D) Yunon tilidan olingan boʻlib, “harf” degan maʼnoni bildiradi

4. “Sheva” soʻzi qaysi tildan olingan va uning lugʻaviy maʼnosi nima?

A) Fors tilidan olingan boʻlib, “ravish, tarz, yoʻsin” maʼnosini bildiradi

B) Lotin tilidan olingan boʻlib, “lahja” maʼnosini bildiradi

C) Arab tilidan olingan boʻlib, “ovoz” degan maʼnoni bildiradi

D) Yunon tilidan olingan boʻlib, “dialekt” maʼnosini bildiradi

5. “Lahja” soʻzi qaysi tildan olingan va uning lugʻaviy maʼnosi nima?

A) Fors tilidan olingan boʻlib, “sheva” maʼnosini bildiradi

B) Lotin tilidan olingan boʻlib, “lahja” maʼnosini bildiradi

C) Arab tilidan olingan boʻlib, “ravish, tarz, sheva” maʼnosini bildiradi

D) Yunon tilidan olingan boʻlib, “sheva” maʼnosini bildiradi

6. “Lahja” atamasi turk tilida nimaga nisbatan qoʻllanadi?

A) qarindosh tillarga nisbatan

B) shevaga nisbatan

C) transkripsiyaga nisbatan

D) dialektga nisbatan

7. Shevaga xos lingvistik omillar deganda nimani tushunasiz?

A) oʻziga xos leksik xususiyati

B) oʻziga xos fonetik xususiyati

C) oʻziga xos grammatik xususiyati

D) barcha javob toʻgʻri

8. Oʻzbek tili qaysi lahjalardan tashkil topgan?

A) Qarluq, qipchoq, oʻgʻuz lahjalaridan

B) Qarluq-chigil-uygʻur, oʻgʻuz lahjasidan

C) Qipchoq, oʻgʻuz lahjasidan

D) Qarluq, oʻgʻuz lahjasidan

9. Qarluq lahjasi shevashunos olimlar tomonidan qanday nomlangan?

- A) qarluq-chigil-uyg'ur
- B) chig'atoy, turk - barlos
- C) o'rta o'zbek, qarluq
- D) qarluq-chigil-uyg'ur, chig'atoy, turk - barlos, o'rta o'zbek

10. Qarluq lahjasini A.K.Borovkov qanday atama bilan nomlagan?

- A) qarluq-chigil-uyg'ur
- B) chig'atoy
- C) turk - barlos
- D) o'rta o'zbek

2-seminar mashg'uloti

Fonetik tahlil. Shevaga oid matnlarning fonetik xususiyatlari.

Berilgan nazorat savollariga javob bering:

1. O'zbek xalq shevalarida unli fonemalar soni qancha?
2. O'zbek shevalari unlilarning lablanish-lablanmaslik jihatidan qanday farq qiladi?
3. Cho'ziq unlilar mustaqil fonema sifatida qaysi shevalarda saqlanib qolgan?
4. Ikkinchi darajali cho'ziq unlilarning yuzaga kelish sabablari haqida gapiring.
5. Yuqori, yuqori-o'rta ko'tarilish unli fonemalari haqida ma'lumot bering.
6. Lablangan unli fonemalarga ta'rif bering.
7. Quyi ko'tarilish unli fonemalari sirasiga o'zbek shevalaridagi qaysi unlilar kiradi?
8. O -lashish hodisasining yuzaga kelish sabablari haqida so'zlab bering.
9. «A» unlisi boshqa unli fonemalardan qaysi xususiyatiga ko'ra farqlanadi?

10. O'zbek xalq shevalari konsonantizmiga umumiy ta'rif bering.
11. O'zbek xalq shevalarining undosh fonemalari qaysi jihatlariga ko'ra tasnif qilinadi?
12. Shevada singarmonizmning qaysi turi qo'llaniladi: a) palatal singarmonizm saqlangan so'z va grammatik shakllar qatnashgan ikki jumla yozing; b) labial singarmonizm elementlarini saqlagan so'z shakllariga beshta misol yozing.
13. Diftong unlilar bormi? Diftonglashishning qanday shakllari uchraydi?
14. Adabiy tildagi jarangsiz undoshlar shevada qaysi o'rinda jaranglilashadi? Misollar yozib, sharhlab bering.
15. Adabiy tildagi jarangli undoshlar shevada jarangsizlanishiga ham misollar keltiring.
16. Adabiy tilda so'z boshida qatnashadigan undoshlar shevada qaysi undoshlar bilan almashishi mumkin? (masalan, doppъ-to'ppъ).
17. **H** undoshi talaffuzda bormi? U qaysi o'rinlarda o'zining adabiy tildagi mavqeyini saqlab qoladi? Misollar keltiring.
18. Adabiy tildagi **F** undoshi shevalarda qanday variantlarga ega bo'ladi? Misollar yozing.
19. **B** undoshi **v** va **p** ga o'tishi mumkinmi? Misollar yozing.
20. Umlaut hodisasiga (ot-ətə) misol keltiring.
21. Sheva "y" lovchi shevami yoki "j"lovchimi? So'z boshida "y" yoki "j" qatnashgan o'nta misol yozing.
22. Qo'shma so'zlarda fonetik o'zgarishlar yuz beradimi?
23. So'z boshida, o'rtasida va oxirida tovush orttirilishiga misollar keltiring. Masalan, *ayvon-h ayvon*, *uzum-ıyzyım* va b.
24. So'z urg'usining turli turkumlardagi so'zlar bo'g'inlariga tushishiga misol keltiring.